

KELEMEN ELEMÉR

Az MPT-történeti kutatások időszerűsége¹

MŰHELY

2016-ban lesz a *Magyar Paedagogiai Társaság* megalakulásának 125. évfordulója. Alkalmom rá, hogy felfrissítsük történeti emlékezetünket, pótoljuk esetleges mulasztásainkat.

Neveléstörténeti fórumainkon időről időre kiújulnak a viták az „évfordulós neveléstörténet-írás” létjogosultságáról. Az ellene érvelők elsősorban a kampányszerűség és a túlértékelés veszélyeire figyelmeztetnek, a mellette szólók a kiemelt figyelem előnyeit, elsősorban a történeti problémák újszerű megközelítésmódjának esélyét és az adott témakör iránti szakmai érdeklődés felkeltésének lehetőségét hangsúlyozzák. Neveléstörténet-írásunk kézzelfogható eredményei inkább az utóbbi álláspontot támasztják alá.²

A közelgő évforduló mindenestre alkalmat kínál az MPT történetével kap-

csolatos kutatások eddigi eredményeinek és időszerű feladatainak áttekintésére.

Előljáróban leszögezhetjük, hogy a további tájékozódás jó alapokra építhet. A társasági életnek a szakmai folyóiratokban, elsősorban a *Magyar Paedagogia* (1892–1950), illetve – főképpen az 1973-as együttműködési megállapodást követően – a *Pedagógiai Szemle* hasábjain megjelent beszámolóit, az éves jelentések és az évfordulós visszatekintések eleve jó kiindulópontot jelentenek.³

Az 1960-as évek derekán *Zibolen Endre* és *Pásztor József* írásai jelezték a szakmai-történeti érdeklődés megélnkülését.⁴ A megalakulás századik évfordulóján pedig *Mészáros István* kismonográfia terjedelmű előadásban tekintette át az „MPT évszázadát”. Ez az alapos és tárgyyszerű történeti feldolgozás iránymutatásul szolgálhat a to-

¹ A tanulmány az MPT Szakmai és Vezetői Kollégiumának összevont ülésén (2014. október 3.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Az egyes témakörök szakirodalmának tételes, bibliográfiai felsorolását itt mellőzve csupán utalok néhány jelentősebb évforduló közelmúltbeli gazdag „termésére”. Lásd: az 1959-es *Apáczai*-, az 1970-es és 1992-es *Comenius-évforduló*; a *Ratio Educationis* kiadásának 1977. évi és az *Eötvös-féle* népoktatási törvény 1968-as, 1993-as évfordulói; a magyarországi iskola 1996-os millenniuma; továbbá az *MTA Neveléstörténeti Albizottsága* és az *MPT Neveléstörténeti Szakosztálya* által szervezett „évfordulós” megemlékezések, amelyek előadásai az *OPKM* által kiadott *Neveléstörténeti Füzetek*-sorozatban kerültek közzésre. – Lásd még: *Mészáros István: A Magyar Pedagógiai Társaság évszázada. A Magyar Pedagógiai Társaság százéves jubileuma alkalmából rendezett tudományos ülés előadása. Neveléstörténeti Füzetek*. 10. Budapest, 1992. 3–54. – A neveléstörténeti évfordulós ünnepi ülésekről: 23. o.

³ Az erre vonatkozó utalásokat lásd: *Mészáros*: i. m. 55–56.

⁴ *Zibolen Endre: A Magyar Pedagógiai Társaságról. Köznevelés*, 1965. 13–14., – *Pásztor József: Magyar Pedagógiai Társaság. Megalakulásának 75. évfordulója elé. Magyar Pedagogia*, 1966. 2.

vábbi kutatások számára.⁵ A centenáriumi konferencia fő előadását egyébként *Lányi Andrásné*nak új kutatási szempontokat adó korreferátuma és *Zibolen Endre* személyes motívumokkal átszótt, az 1945 utáni, a Társaság felszámolásához vezető történéseket és az 1967-es újjászervezés háttérmozzanatait felidézõ visszaemlékezése egészítette ki.⁶ Lényegében jól feldolgozottnak tekinthetõ a társasági tevékenység kiemelkedõ eseményeinek, a nevelésügyi kongresszusoknak a története is.⁷

A vázlatos historiográfiai áttekintés jelzõs is egyben, a *Magyar Pedagógiai Társaság* történetére vonatkozó tervszerû és összehangolt gyûjtõ- és kutatómunka idõszerûségére és szükségességére figyelmeztet.

A továbbiakban egyrészt a történeti tájékozódás általánosabb, elvi jellegû szempontjainak a megfogalmazására, másrészt néhány konkrét kutatási téma megjelölésére vállalkozom.

A téma általános, elvi – oktatáspolitikai- és mozgalomtörténeti – jelentőségû megközelítési szempontjának gondolom az alábbiakat:

1. A történelmi – társaságtörténeti – fordulópontok (az 1891-es megalakulás és az 1948-1949-es felszámolás, az 1967-es újjászervezés és az 1991-es megújulás) társadalmi, politikai, fõképpen *oktatáspolitikai háttér* és *összefüggései*, különös tekintettel a

pedagógustársadalom szervezõdésének, mozgalmainak szerepére a magyarországi oktatásügyi modernizáció ellentmondásos

– útkeresésekkel és útvésztesékekkel jellemezhetõ – történetében. *Az 1891-es megalakulás* háttérét az eötvösi-trefforti oktatásügyi reform reformjának, tovább-

vitelének a közoktatás egészét érintõ igénye, valamint a pedagógustársadalom szakmai és szakmaközi szervezeteinek megélt, külön tevékenysége, a szakma professzionalizálódása jelentette. E folyamatok részeként és eredményeképpen a neveléstudomány „kilépett” az egyetemi katedrák világából, az elmélet és az iskolai gyakorlat viszonya forradalminak mondható átalakuláson ment át. Az elmélet és a gyakorlat aktív képviselõinek összefogását célul tűzõ *Magyar Paedagogiai Társaság* létrehozása, progresszív programja és szélesedõ bázisa ennek a fordulatnak a kifejezõdése.

Az 1967-es újjászervezést egyrészt a két világháború közötti konzervatív iskola-reform zsákutcás megoldásai, másrészt a „fordulat évét” követõen szovjet mintára szervezett, ideológiai-politikai szempontoknak alárendelt, állampárti irányítású, monolit iskolarendszer mind nyilvánvalóbb kudarca és fenntarthatatlansága, az 1961-es pszeudoreform, az oktatásügyi modernizáció elhalasztása: az összetörlõ-

⁵ *Mészáros*: i. m. (Lásd: 2. sz. jegyzet)

⁶ *Lányi Andrásné*: A Magyar Pedagógiai Társaság történetéhez, alapításának századik évfordulója alkalmából. *A Magyar Pedagógiai Társaság százéves jubileuma alkalmából* rendezett tudományos ülés előadásai. Budapest, 1992. 58-65. (Lásd: 2. sz. jegyzet). – *Zibolen Endre*: *Megjegyzések – Prohászka az MPT 1946-os újraindulásának körülményeirõl*. Uo. 66-71.

⁷ A témakör átfogó feldolgozása a korabeli dokumentumokból válogatott szemelvényekkel: *Felkai László* (1971, szerk.): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon. 1849–1948. I-II.* Budapest. – Lásd még: *Kelemen Elemér*: *A nevelésügyi kongresszusok története. Kelemen Elemér: A tanító a történelem sodrában*. Pécs, 2007. 136-157. (A téma irodalmáról: 2. sz. jegyzet, 155-156.) – Uõ: A magyar nevelésügyi kongresszusok története. *Iskolakultúra*, 2008. 1-2. 50-57.

dott múlt determinálta. Az újjáalakulás közvetlen hátterét az 1960-as évek második felének gyorsuló változásai – az új gazdasági mechanizmus kísérlete és katalizáló hatása, a gazdasági hatékonyság, a munkaerő-piaci, foglalkoztatáspolitikai kérdések előtérbe kerülése, a növekvő társadalmi különbségekből eredő feszültségek, a „hátrányos helyzet” problematikája, a társadalom műveltségi színvonala és a gazdaság versenyképessége közötti összefüggések felismerése, a politikai hatalom és a társadalom megváltozott viszonya és új kompromisszumok keresése stb. – jelentették. A társadalomtudományok – a történettudomány, a közgazdaságtan, a szociológia – megújulása ösztönzően hatott a neveléstudományra és az iskolák világára is. Az oktatásügy szerkezeti és tartalmi ellentmondásai, a modernizáció sürgető igénye reális helyzetfeltárára és megoldáskeresésre, az érdekeltek, mindenekelőtt a pedagógustársadalom bevonásának a szükségességére irányították a figyelmet.

Ez vezetett a közvetlen pártirányítással, szakszervezeti gyámkodással életre hívott *Magyar Pedagógiai Társaság* meg-, illetve újjáalakulásához. Ez a folyamat teljesedett ki az 1970-ben megrendezett *V. Nevelésügyi Kongresszus* széles körű előmunkálataiban és őszinte reformszándékában. A történet dicstelen folytatását az *MSZMP Központi Bizottságának* 1972-es oktatáspolitikai határozata jelentette, a vált reformok helyett a problémák szőnyeg alá

söpprésével, a megoldások ismételt elodázásával, a rendszer stabilizálását szolgáló politikai-igazgatási kontroll megerősítésével. A határozat azonban kiszabadította a szellemet a palackból: szándékaival ellentétes (reform)folyamatok elindítója lett, amelyekben jelentős szerep jutott a *Magyar Pedagógiai Társaságnak* is.

Az MPT rendszerváltozást követő, *1991-es megújulása* a megkésett és halaszt-hatatlan változásoknak – az állami iskolamonopólium felszámolásának, az iskola „visszatársadalmításának”, az iskolaszervezeti változások és a tartalmi megújulás szükségességének – a társadalmi és szakmai igényét tükrözte. E törekvések hátterét a pedagógustársadalom megújuló aktivitása, őszinte tenni akarása jelentette, ami az

1993-as *VI. Nevelésügyi Kongresszus* jobbitó szándékú programjában is kifejeződött.

A 2008-ban megtartott *VII. Nevelésügyi Kongresszus* a nyitott – és a változó oktatáspolitikák által mindmáig megvá-

laszolatlan, illetve rosszul megválaszolt – kérdések kongresszusa volt, ami a Társaság jelenkori szerepének, tevékenységének ismételt újragondolására kötelez.

2. A társaságtörténeti kutatások másik kiemelt, általános és elvi jelentőségű szempontja lehet a *folytonosság* és a *megszakított-ság* dialektikájának vizsgálata, a célkitűzések és programok koronkénti különbözősége, ám lényegi azonossága.⁸ Ilyen állandó elemnek vélem az elmélet és a gya-

mindenekelőtt a
pedagógustársadalom
bevonásának a
szükségességére irányították
a figyelmet

⁸ Az 1891-ben megalakult *Magyar Paedagogiai Társaság* célja az alapszabály szerint: „A paedagógiának és segédtudományainak magyar nyelven művelése, a hazai közoktatásügy egész körében felmerülő elvi kérdéseknek tudományos jellegű tárgyalása, a paedagogia múltjának kutatása, a paedagogiai elvek népszerűsítése és terjesztése.” – Idézi: *Mészáros*: i. m. 5. o. – Az 1967-es alakuló közgyűlésen elfogadott működési szabályzat szerint a *Társaság* célja, hogy „a szocialista nevelés ügyét, a neveléstudomány fejlődését társadalmi úton előrevigye, a tudomány fejlődésének eredményeit közkinccsé tegye, növelje az iskola és a társadalom nevelő tevékenységének tudományosságát, hatékonyságát”. – Uo. 39. o. – Az elvi különbségek ellenére mindkét program nyomatékosan hangsúlyozta a nevelés elméletének és gyakorlatának szoros kapcsolatát.

korlat, azaz a neveléstudomány és az iskolai nevelő-oktató munka viszonyát, kölcsönhatását, valamint a professzionalizációnak az – elsősorban a társasági tevékenység kiterjedésével, a taglétszám gyarapodásával is alátámasztható – erősödését, a társasági élet – kétségtelenül változó – intenzitását, valamint közvetlen és közvetett hatását.

3. Hasonlóan fontos tájékozási szempont lehet a *mindenkori hatalomnak*, illetve az egyes korszakok *oktatáspolitikájának és az oktatásirányításnak a viszonya a Társasághoz mint sajátos szakmai-civil szerveződéshöz, illetve a Társaság tevékenységéhez*. A „három T” aczéli⁹ kategóriái, a támogatás, a tűrés és a tiltás, jól alkalmazhatóak a változó viszonyok jellemzésére.

Az 1891 és 1945 közötti évtizedeket a támogatás és a tűrés sajátos kombinációja jellemezte, időszakonként, így például az 1920-as évek végén, majd a '30-as években okkupációs próbálkozások kíséretében, ami a kurzus vezető oktatáspolitikusainak a társasági szerepvállalásában is megnyilvánult.¹⁰ Az 1945 és 1949 közötti szakasz a tiltás periódusa, a totalitáriánus hatalmi törekvések és az erősödő etatista-autokrata oktatáspolitikai egyre nyíltabb gátlástalanságának, „civilfóbiájának” az érvényesülése, ami a Társaság – más hasonló szervezetek sorsával közös – fel-

nyugtalanító kérdőjelek kívánkoznak a befejezetlen mondat végére

számolásához vezetett.¹¹ Az 1967-es újjászervezést követő időszakot a tűrés és a támogatás váltakozó hangsúlyával jellemezzük, amelyben az állandó

kontrollt – hol rövidebb, hol hosszabb pórázzal – a szakszervezeti gyámkodás, végső soron azonban a (párt)központi irányítás jelentette, kétségtelenül táguló mozgásterrel.¹² A rendszerváltozást követő két évtized kapcsolatait viszont – a kormányzati változásoktól szinte függetlenül – egy új „T”-vel, a tűréshez közeli „tudomásulvétellel”, egyfajta hűvös távolságtartással jellemezzük.¹³ Napjainkban – a civil szerveződések korlátozásának, szűkülő lehetőségeinek negatív tapasztalatai alapján – nyugtalanító kérdőjelek kívánkoznak a befejezetlen mondat végére.¹⁴

4. Végül – az eddigi kutatási eredményekre alapozottan – további vizsgálódást, elemzést igényel a társasági élet kiemelkedő eseménysorozatának minősíthető *nevelésügyi kongresszusok története*, főképp az egyes kongresszusok korabeli szakmai és társadalmi visszhangja, oktatáspolitikai, neveléstudományi és iskolai, azaz gyakorlati hatásai vonatkozásában.¹⁵

Befejezésül *néhány további tájékozási-kutatási szempont*ra, illetve témaválasztási lehetőségre szeretném felhívni a figyelmet.

1. A „régí”, azaz az 1891-től 1949-ig funk-

⁹ *Aczél György* (1917–1991) a Kádár-korszak vezető politikusa, az ő nevéhez, működéséhez kötődik a „három T” kultúrpolitikája.

¹⁰ 1925 és 1938 között, majd 1939-1940-ben *Kornis Gyula* egyetemi tanár, 1938–1939-ben *Pintér Jenő* tankerületi főigazgató volt a társaság elnöke. – *Mészáros*: i. m. 19. o, 25. o.

¹¹ *Mészáros*: i. m. 30-33. o., továbbá: *Golubhofer Erzsébet*: *Hazai pedagógiai nézetek 1945–1949*. Pécs, 2004. Témánkra vonatkozóan lásd: 38-44. – *Kelemen Elemér*: *Két fejezet a hazai pedagógusmozgalmak és -szervezetek 20. századi történetéből*. In: *Kelemen Elemér*: *A tanító a történelem sodrában*. Pécs, 2007. 128-135. o. (A témára vonatkozó alfejezet: *Kisajátítás és államosítás 1945–48*. 131-135.)

¹² *Mészáros*: i. m. 34-40., továbbá: *Kardos József*: *Iskola a politika sodrásában*. Budapest, 2007. – *Kelemen Elemér*: *Az 1961. évi III. (oktatási) törvény. Budapesti Nevelő*, 2011. 3-4. 20-32. – Uő.: *Reform vagy ellenreform? Az 1972-es oktatáspolitikai párthatározatról*. Kézirat. (Megjelenés előtt.)

¹³ *Kelemen Elemér*: *A rendszerváltás és az iskola. Iskolakultúra*, 2003. 6-7. 81-87.

¹⁴ Vö.: *Vásárhelyi Mária*: *Hajtvadászat civilekre – akkor és most. Élet és Irodalom*, 58. 39. sz., 2014. 09. 26.

¹⁵ Lásd: 6. sz. jegyzet

cionáló Magyar Paedagogiai Társaságot illetően, előrebocsátva a társasági irattár világháborús megsemmisüléséből adódó kutatási nehézségeket,¹⁶ elsősorban a tagság összetételére, intézményi, szakterületi és földrajzi megoszlására vonatkozó kutatások gyarapíthatnák ismereteinket.¹⁷

2. Hiányosnak mondható a Társaság kiemelkedő vezető személyiségeinek a társasági életre és a szakmai közéletre gyakorolt befolyását vizsgáló-elemző – biográfiai feldolgozottsága.¹⁸ Ugyancsak a hiánylistára kívánczik a társasági tevékenység szervezeti kereteinek, tartalmának, közvetlen és közvetett hatásának komplex elemzése, mind a századfordulón, mind a két világháború közötti időszakban. Figyelmet érdemelhet az MPT és a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a tudományegyetemek és más szakmai szervezetek és szakmai orgánumok kapcsolata, együttműködése is.¹⁹

3. Izgalmas és fontos tanulságokat ígérő kutatási téma a „végnapok” története, a Társaság elsorvasztásának, megszüntetésének politikai-oktatáspolitikai és személyi háttere, egyrészt a Társaság akkori vezetőknek (*Prohászka Lajos, Kiss Árpád, Zibolen Endre*), másrészt a korabeli oktatáspolitikai jeles személyiségeinek (*Ortutay Gyula, Szávai Nándor, Mérei Ferenc* stb.) az MPT – más szakmai szervezetekhez hasonló – felszámolásában betöltött szerepe.²⁰

4. Az „új”, 1967 utáni MPT történetéből különös figyelmet érdemelnek az újjászervezés konkrét politikai-oktatáspolitikai

előzményei és körülményei, a korabeli művelődéspolitikai megváltozott stratégiájának közvetlen és közvetett eszközei, így például a *Pedagógusok Szakszervezetének* transzmissziós szerepe, továbbá a szervezés és a megalakulás személyi kérdéseket is érintő „kulisszatitkai”. Érdeklődésre tarthat számot az alakuló ülés személyi összetétele, a tisztségviselők köre, a társasági program tartalmi-oktatáspolitikai elemzése, valamint az 1991-es megújulás hátterének, mozgatórugóinak, belső folyamatainak és személyi vonatkozásainak vizsgálata.²¹

5. Kutatható a társasági tevékenység szervezete és annak változásai, a társasági élet színterei és fórumai, így például a vezető tisztségviselők személye, az elnökség összetételének alakulása, az ún. kibővített elnökségi ülések tematikája, a választmány tevékenysége és a társaság által szervezett konferenciák – például Zánka – vagy a közgyűlések szerepe.²² A társasági élet meghatározó szervezeti kereteiről, az egyes szakosztályokban és a megyei tagozatokban folytatott munkáról is hiányosak az ismereteink, holott ezeknek fontos szerepük volt a pedagógiai reformfolyamatok katalizálásában, a szakmai újítások terjesztésében, az elmélet és a gyakorlat közötti kapcsolatok kiépítésében, elmélyítésében, a pedagógusok alkotó tevékenységének a kibontakoztatásában, a mozgástér tágításában.²³

6. Adósságunk az MPT emblemikus személyiségeinek, vezető tisztségviselőinek, valamint a meghatározó szakosztályi, tago-

¹⁶ Lásd: Mészáros: i. m. 56.

¹⁷ Vö.: Lányiné: i. m. 59.

¹⁸ Mészáros: i. m. 4-33. – Lányiné: i. m. 58-63. – Prohászka Lajosról: Zibolen: i. m.

¹⁹ Mészáros: i. m.

²⁰ Lásd: 9. sz. jegyzet.

²¹ 19. Mészáros: i. m. 34-54.

²² Uo.: 36-41.

²³ A megyei pedagógus-továbbképző intézmények és az MPT megyei tagozatainak együttműködéséről: Kelemen Elemér: A pedagógus-továbbképzési kabinettől a pedagógiai intézetig (1969-1979). *Iskolakultúra*, 2010. 7-8. 76-83. – Uő: *A megyei pedagógiai intézetek „böskorn”*. *Adalékok az 1960-70-es évek oktatáspolitikájához*. Csillag Ferenc (szerk.): *100 éves a Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Intézet*. Budapest, 2012. 4-11. – Vö: *Trencsényi László: A maratoni sereg*. Budapest, 2011.

zati vezetőknél a társasági tevékenységükkel is összefüggő munkásságát feltárni és bemutatni az illusztris szakosztályi, tagozati vezetők tevékenységéhez hasonlóan.

7. Alapos feltáró és feldolgozó munkát igényelne az *MPT* könyvtárnyi kötetre rúgó kiadói tevékenysége, valamint a *Pedagógiai Szemlével*, illetve az *Új Pedagógiai Szemlével* 1973-tól kialakított gyümölcsöző együttműködés szellemi hozadéka.²⁴ Itt említhetem meg a megyei tagozatoknak a pedagógiai kiadványozásban, valamint a helyi pedagógiai sajtó megteremtésében, működtetésében játszott szerepét.²⁵

8. Adósak vagyunk a két utolsó – a VI. és a VII. – *Nevelésügyi Kongresszus* történetének feldolgozásával, törekvéseiknek és hatásuknak (vagy éppen ez utóbbi elégtelenségének) a beható elemzésével is.

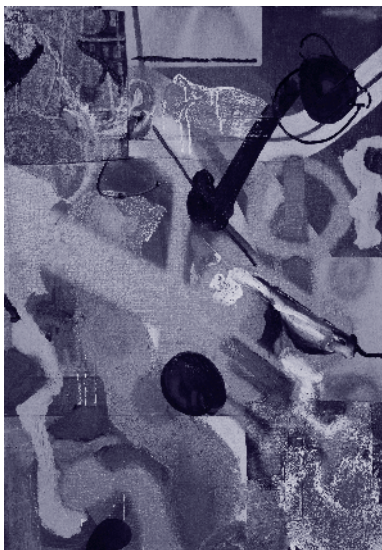
9. Úgyszintén feldolgozatlan az *MPT* nemzetközi kapcsolatainak története. Azt tudjuk, hogy a múlt század húszas-harmincas éveiben az egyetemes neveléstudomány számos jeles képviselője – például *Ferrière*, *Montessori*, *Piaget* – fordult meg rendezvényein és tiszteletbeli tagként köszönthették *Claparède-et*, *Kerschsteinert* és *Sprangert*.²⁶ Volt-e, van-e ennek a hagyománynak folytatása?

A fentiekből egyetlen tanulság vonható le – *Madách* szavaival – „végtelen a tér, mely munkára hív”. Az *MPT*-történet kutatására vonatkozó gondolataimat, javaslataimat a téma iránt érdeklődő kutatóknak, pedagógus kollégáimnak, a neveléstudományi doktori iskolák és a pedagógusképző intézmények hallgatóinak ajánlom szíves figyelmébe.

²⁴ *Mészáros*: i. m. 42–44.

²⁵ Lásd: 21. sz. jegyzet. – *A Pedagógiai Szemle az 1970-80-as években rendszeresen közölte Lénárd Ferencnek a megyei pedagógiai kiadványokról szóló ismertetőit.*

²⁶ *Mészáros*: i. m. 22–23.

*Németh László, Balogh Ede Farkas
cím nélkül
vegyes technika, vászon
60x90 cm*